

V tretjem, dokumentarnem poglavju, kjer preplet politične zgodovine in gospodarstva Istre vodi do razlogov za preprodajo in jajčarstvo, avtorici obrneta perspektivo. Če sta v prvih poglavjih gledali z "žabje perspektive", z vidika malega človeka, zdaj na vlogo preprodajalk med Istro in Trstom gledata s "ptičje perspektive". Na ta način povežeta pisne (zgodovinske, literarne) in slikovne vire (likovne) v temeljne elemente oblikovanja šavrinke identitete v istrskem zaledju in hkrati pojasnjujeta sedanje družbeno-kulturne procese v Istri.

Avtorici sta v knjigi uporabili za slovensko etnologijo že kar drzne interpretativne nivoje, ki v medsebojnem prepletanju in dopolnjevanju razgibajo besedilo. To je časovno linearno (v poglavju Življenjska zgodba), vzvratno-etsko in emsko (v poglavju Marijina trgovska pot; fotostrip) in centripetalno-sredobežno (v poglavju Razmišljanja o Marijini življenjski in trgovski poti), kar omogoča večplastno razumevanje šavrinke identitete. Skozi miselno in terensko stezosledstvo po Istri pa avtorici ubesedita tudi svojo identiteto, tako kot jima je svetovala Šavrinca Marija v enem od intervjujev: "In kako bosta vidve vedeli, kako je bilo včasih? Jaz vam lahko povem, ampak zapišita raje svoje življenje." In sta svoje poglede na Šavrinke in nase kot etnologinji zgostili v knjigi.

347

Mojca Ramšak

Gorazd Makarovič, Bojana Rogelj Škafar: *Poslikane panjske končnice : zbirka Slovenskega etnografskega muzeja = Painted beehive panels : the collection of the Slovene Ethnographic Museum*, Ljubljana : Slovenski etnografski muzej, 2000, 657 str. : ilustr. (Knjižnica Slovenskega etnografskega muzeja ; 8)

Obsežna knjiga, sedma v vrsti katalogov muzealij Slovenskega etnografskega muzeja, predstavlja zbirko 755 panjskih končnic. V prvih treh poglavjih nas Bojana Rogelj Škafar seznanja s proučevalci panjskih končnic, z zgodovino muzejske zbirke panjskih končnic ter njihovimi predstavitvami javnosti. V poglavju *O zanimanju za panjske končnice in njihovem proučevanju* jedrnato, v kronološkem zaporedju, predstavi raziskovalce tega poglavja ljudske umetnosti, pri čemer daje primeren poudarek izvornim dognanjem posameznih proučevalcev.

Ostalo besedilo, katalog panjskih končnic, kazala motivov, njihovih najdišč ali krajev, odkoder so bili njihovi prodajalci, avtorsko ali delavniško pripisanih del in letnic ter fotografije končnic so delo Gorazda Makaroviča.

V osrednjem poglavju z naslovom *Oris slikarstva na panjskih končnicah* avtor predstavi značilnosti poslikanih panjskih končnic in se podrobneje posveti slikarstvu na njih, motiviki in vzrokom ter pomenu poslikavanja panjev. Iz kratke razlage o "tvarnih značilnostih poslikanih panjskih končnic" izvemo, kaj so panjske končnice. V dveh krajših podpoglavjih je predstavljen čas poslikavanja. Na podlagi najstarejših datiranih

končnic, zapisov o poslikanih panjskih končnicah in dejstvu, da so bile slikarije v slovenski kmečki kulturi pred sredino 18. stoletja redke, avtor umesti nastanek te vrste slikarstva v sredino 18. stoletja, odmiranje pa na prehod 19. v 20. stoletje, v obdobje propadanja na podeželju izdelovane kmečke umetnosti. Kar se tiče zemljepisne razširjenosti poslikanih panjskih končnic, jo glede na fragmentarne viře in nasprotujoča si ustna pričevanja pisec zariše s previdnostjo.

Izčrpneje se posveti motiviki, ki je glavna sestavina umetnosti na panjskih končnicah, slikarskim slogom, vzrokom tega slikarstva in njegovemu pomenu. Med več kot 600 motivi, zvečine figuralnimi, je po avtorju dobra polovica posvetnih, ostali so nabožni. Med nabožnimi je največ upodobitev svetnikov in svetnic, sledijo prizori iz Svetega pisma nove in stare zaveze. Slednji zbujejo pozornost, ker so sicer v ljudski umetnosti redki. Prav tako zbuja pozornost motivna pestrost slikarstva na panjskih končnicah, ki jo avtor pripisuje tudi porabnim namenom tovrstnih slikarij. Značilnost svojstvenega slikarskega sloga na panjskih končnicah so somernost pri upodabljanju svetniških figur, naslikanih med dvema cvetličnima lončkoma, pa osebe v pripovednih prizorih, naslikane na ozkem pasu tal skupaj z elementi, ki označujejo prostor, kjer se prizor dogaja.

Glede na slikarsko znanje in načine slikanja avtor loči tri izrazite skupine slikarjev. Poznobaročni in postbaročni obrtniško kvalificirani slikarji so ustvarili poseben slog, ki ga označujejo predvsem risarski način upodabljanja in nedoločena enotna ozadja raznih barv. Ta skupina slikarjev je utemeljila motiviko na panjskih končnicah. Kmečki slikarji druge skupine so uveljavljali enostavnost in ploskovitost slikanja ter sklenjen črtni obris. Uvedli so številne nove, predvsem posvetne, motive. Prispevek priložnostnih slikarjev (3. skupina) je le kvantitativni.

Eno najpogosteje zastavljenih vprašanj v zvezi s poslikavanjem panjev je vprašanje o vzrokih za nastanek tovrstnega slikarstva. Avtor med vzroki navaja primerne panje, dohodek iz čebelarstva, razvito podeželsko slikarstvo in tradicijo poslikavanja uporabnih predmetov med kmečkimi naročniki. K vzroku prišteje tudi potrebo po označevanju panjev, kar je bilo v pomoč čebelarju. Pomembna se zdi tudi premoženjsko reprezentativna vloga oziroma poudarjanje materialne vrednosti, ki so jo poslikave na panjih imele v času razslojevanja na vasi. Za najpomembnejšo vlogo pri nastanku šteje Makarovič estetske potrebe in likovne predstave. Vsi našteti vzroki pa pojasnjujejo zgolj razvoj slikarstva in preraščanje v tradicijo, ne pa rojstva ideje o poslikavanju.

Piscu so panjske končnice z vsemi njihovimi funkcijami del mentalitete kmečkega okolja v obdobju od srede 18. do začetka 20. stoletja. Ob zatonu poslikavanja se pojavi njihov pomen v smislu *narodnega blaga*. Ob naštetem si je vredno zapomniti avtorjevo ugotovitev, da "so slikarije na končnicah evropsko najštevilnejša zbirka slikanih figuralnih upodobitev v kmečki kulturi". Poslikane končnice avtorju ne pomenijo več "slovenskosti", ampak muzealije, katerih številna pričevanja bodo šele odkrita.

Kataloški del, zajeten kakor je pač tudi zbirka končnic v Slovenskem etnografskem muzeju, poleg podatkov, običajnih za katalog, vsebuje tudi kratke razlage svetniških in svetopisemskih motivov, obravnavo slikarskih značilnosti in seveda slikovno gradivo. Vse končnice so reproducirane črno-belo, dobra desetina izbranih je predstavljena tudi

na barvnih reprodukcijah. Glede na dobro poznavanje gradiva in prakse pri fotografiranju – pisec knjige je vse končnice sam fotografiral – lahko pritrdimo avtorjevemu prepričanju, da črno-bela fotografija pokaže marskaj, kar se na barvnem posnetku ne vidi. Tisti, ki si imamo kdaj priložnost od blizu ogledati original, lahko dodamo, da včasih celo več kot na predmetu samem.

V kazalu motivov so le-ti razdeljeni na skupine nabožnih, stvarno pojmovanih posvetnih in fantastično pojmovanih posvetnih motivov. Sledijo kazala z imeni najdišč končnic ali krajev, od koder so njihovi prodajalci, avtorsko ali delavniško pripisanih del in letnic. Na nek način kazala dajejo dodatno sliko o razširjenosti in priljubljenosti določenih motivov.

Poslikane panjske končnice je knjiga, ki jo bereš in uporabljaš. Prevedena v angleški jezik bo dobrodošla tujim strokovnjakom, pa tudi drugim, ki jih zanima to področje ljudskega ustvarjanja. 349

Ida Gnilišak

Andrej Dular: *Modeli za modrotisk : zbirka Slovenskega etnografskega muzeja = Blue-printing blocks : the collection of the Slovene Ethnographic Museum*, Ljubljana : Slovenski etnografski muzej, 2000, 247 str. : barvne ilustr. (Knjižnica Slovenskega etnografskega muzeja ; 7)

Na kataloge zbirk Slovenskega etnografskega muzeja in v njih zajete muzealije, ki z opisom in sliko postanejo dostopne vsem, ne samo strokovnjakom, smo se že dobro navadili, saj vsako leto izide vsaj en. Leto 2000 je prineslo dve novi temeljiti obravnavi zbirk. Sedma po vrsti je zbirka *Modeli za modrotisk*, avtorja mag. Andreja Dularja, kustosa za obrt. Kot smo pri avtorju že vajeni, je tudi to njegovo delo natančno, temeljito, predvsem pa prinaša zgoščen pregled okoliščin, ki so vplivale na modrotiskarstvo.

Zbirka modelov za modrotisk je obdelana po uveljavljeni shemi. Kot prejšnji katalogi je tudi ta razdeljen na dva dela, na razpravo in obdelavo gradiva – modelov za modrotisk, ki jih hrani Slovenski etnografski muzej. Muzejski predmeti, modeli za modrotisk, so postali središče etnološkega, kulturno-zgodovinskega in tehničnega raziskovanja.

Modeli za modrotisk so sestavni del muzejskih zbirk v slovenskih muzejih. Razen v Slovenskem etnografskem muzeju jih hranijo še v Trzinu, Narodnem in Loškem muzeju ter v pokrajinskih muzejih v Mariboru, Ptujju in Celju, in nekateri potomci barvarskih mojstrov. Muzeji so jih pridobili na različne načine, lahko tudi od drugod – kot zanimive likovno-estetske muzejske predmete. Modeli za modrotisk kot muzealije včasih niti ne govorijo o obstoju modrotiskarstva pri nas. Ker so materialni dokaz tehnike obrtniških in tehničnih znanj, se je avtor z razpravo namenil osvetliti pojav, ki je doživel svoj razcvet na Slovenskem v 19. stoletju in katerega usoda je bila zapečatenata